

LANDSKAPS
ARKEOLOGERNA

KULTURMILJÖVETARE OCH KUNSKAPSFÖRMEDLARE
I RIKSTÄCKANDE SAMVERKAN
www.landskapsarkeologerna.se

Rapport 2016:20

Gerhard Flink

Fornvårdsrådgivning

STOCKHOLMS LÄN

Säsongen 2016

Omslagsbild: Den mycket sevärda ruinen av Mörby slott i Norrtälje kommun.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	4
Bakgrund	5
Omstart i fornvård	5
Läget jämfört december 2015	5
Skogsstyrelsen inför kommande år	7
Arbetslag med nyanlända	7
Att konkretisera arbetet i vårdplaneringen	7
Verktyg och maskiner	7
Att informera allmänheten	8
Antal nu vårdade objekt	9
Utbyte av kunskap	10
Deltagande kommuner under 2016	11
Aktiva kommuner	11
Kontakter	15
Ej deltagande kommuner	17
Prognos	17

Sammanfattning

Statsmakten fokuserar glädjande på kulturarvets betydelse i kommande års kulturarvspolitik. Man får anta att detta gäller även sevärda fasta fornlämningar ute i kulturlandskapet och inte endast museala samlingar. Länets kommuner är nu alltmer aktiva och intresserade av fornvård utifrån förra årets läge. Fler har anslutit och nu har 20 kommuner på något sätt varit i kontakt och fornvård har diskuterats och igångsatts. Det verkliga antalet objekt som vårdas är förstås svårt att uppskatta eftersom privata betesdjur håller landskap öppna och man kan i en del fall då se gamla men delvis läsbara informationsskyltar. Av det ursprungliga vårdprogrammets omkring 400 objekt är nu närmare 160 under viss kontroll.

Det räcker förstås inte och strävan är att mer arbete måste till. En ny möjlighet har öppnats genom att Skogsstyrelsen nyligen har igångsatt arbetslag med nyanlända som för närvarande arbetar i reservat med naturvård. Sådan verksamhet pågår i 5 områden inom kommunerna Södertälje, Salem, Botkyrka, Nacka och Norrtälje. Kontakter har etablerats och där finns hopp om att framför allt de igenslyade områden där många dagsverken måste till kan åtgärdas genom denna möjlighet. Denna fornvård har mycket låga kostnader och berörda och informerade kommuner är förstås angelägna.

Välbesökta fornlämningar som Granbyhällen i Vallentuna har genom åren utsatts för slitage. En lösning generellt är att förankra problemet hos markägare eller tillsynspersonal som då kan informera besökare till försiktighet.

Årets verksamhet har utöver besök i kommunerna gällt även vårdärenden som administreras av annan myndighet som Länsstyrelsens naturvårdsenhet, Statens Fastighetsförvaltning. För att få igång fornvård i stadsdelarna i Stockholm organiserades ett kunskapsseminarium genom Stadsmuseets försorg. I planering för nästa säsong är ytterligare ett seminarium men nu riktat till länets samtliga kommuner. Tanken är att genom bland annat exempel på olika lösningar stimulera intresse hos de som ännu inte kommit igång.

Bakgrund

Som beskrevs i rapport december 2015:18 framgick bakgrund avseende fornvårdsorganisation. Omkring 3500 områden vårdades aktivt genom statliga insatser i början av 1980-talet när omfattningen var som störst. Av arbetsmarknadspolitiska skäl gavs mycket stora resurser till länen och i Stockholms län vårdades talrika områden.

Omkring 4,5 miljoner kronor avsattes per år genom Arbetsmarknadsstyrelsens budget. Hur många vårdområden kan i dagsläget inte avgöras men sannolikt närmare 400 objekt kan ha vårdats aktivt. I nuläget kan beräknas att efter neddragningar i slutet av 1900-talet och första årtiondet 2000-talet återstod omkring 330-340 objekt som aktivt vårdades med någon form av tillsyn genom offentlig verksamhet. Det gäller då objekt som har eller hade någon form av informationsskylt med avsändare museer eller Riksantikvareämbetet eller länsstyrelse/kommun.

Omstart i fornvård

Genom Länsstyrelsens i Stockholms län beslut att genom fri konsultation avseende råd med mera riktat till länets kommuner har ökad aktivitet gällande fornvård kommit igång. Mot bakgrund av att det gradvis blivit uppenbart att kommunernas fornvårdsansvariga började kontakta mig har projektet bäst utvecklas när kommunerna själva insåg fördelar med fri fornvårdskonsultation.

Sedan fornvård till delar kommunaliserades 1985-1987 kan det faktum att nu staten åter erbjuder konsultation, rådgivning och deltagande ge en stimulans till att de kommunalt ansvariga för kulturmiljövård aktivt kontaktar för fornvårdskonsultation.

Särskilda aktiviteter under året som utskick, kontaktsökande, förberedelser, sammankomster, till exempel seminarier, har ökat engagemang och medvetenhet. Förhoppningsvis ger detta ytterligare intresse framöver.

Läget jämfört december 2015

Totalt är fler kommuner nu engagerade i någon form av fornvård jämfört med ifjol. De enda kommuner som inte har hörts av eller saknar information om fornvårdsärenden är Lidingö, Danderyd, Sundbyberg, Sollentuna, Sigtuna och Nynäshamn. Vad gäller kommuner som har sökt kontakt har arbetsformerna utvecklats på sätt som är allmängiltiga men även självklart att varje kommun har sin egen profil. Inledande samråd samt fältverksamhet är det arbetssätt som generellt gäller. I många kommuner finns en kommunal arbetsstyrka med uppgift att

sköta kommunernas grönytor som parker och offentliga andra grönytor. I flera fall finns entreprenörer som anlitas för grönyteskötsel eller skogsvård.

Arbetslagen är i flera fall aktiva och gör betydande insatser även på fornvårdsobjekten. Tyvärr finns ibland en ovilja att gå över de gränser som består i byråkratiska hinder. I klartext sägs ibland att parkskötsel ska enbart handla om grönytor men om där finns fornlämningar ska medel tillföras från kommunens kulturbudget för sådant arbete. Dock måste Täby framhållas som den kommun som helt lyckas integrera fornvård och landskapsvård på ett föredömligt sätt.

Den personal som aktivt har kontaktat länsstyrelsen för fornvårdsrådgivning har tagit del av det upplägg som gäller med mig som kontaktperson. I regel gäller upplägget genomgångar av läget utifrån äldre vårdplaner, uppföljningsprotokoll etc. Gemensamt för de aktiva kommunerna är att det gällande fornvårdslösningar skiljer sig åt på många sätt. Den likformighet som gällde på den statliga fornvårdens tid före 1980-talet har försvunnit och man har utifrån lokala förhållanden försökt hålla igång åtminstone ett minimum av fornvård.

Ett gravfält med god växtkraft har totalt dolts genom ogenomträngliga snår. Här krävs en initialt stor insats med röjsågar samt efterarbeten med markstädning. Denna typ av röjning kan lösas med hjälp av Skogsstyrelsens nya arbetslag.

Skogsstyrelsen inför kommande år

Fornvård som nu fungerar kan givetvis fortsättningsvis också komma att fortsätta. Exemplet Täby är det bästa genom entreprenör med kontinuitet. De flesta kommuner behöver dock mer resurser.

Detta kan troligen bli verklighet under nästa år. Skogsstyrelsen har i andra län kommit igång med arbetslag bestående av nyanlända och de arbetsuppgifter som i ett inledningsskede är lämpliga är just fornvård och naturvård. I Stockholms län är redan lag igång i fem kommuner. Södertälje, Botkyrka, Salem, Nacka och Norrtälje har fungerande sådana arbetslag men nu inom naturvårdsarbeten. Genom kontakter med ansvariga inom projektet har signaler givits som tyder på att även fornvård kan komma att utföras.

Arbetslag med nyanlända

Själva upplägget är arbetslag som utgår i minibuss med 5-6 personer. De är nyanlända med ringa eller ingen språkkunskap varför till varje lag finns en språklig mentor som mellanled till arbetsledaren. Olika uppgifter finns där ibland om krav på genomgången 4 veckors kurs SFI men detta tycks variera. Själva arbetet sköts med lätta handredskap och även röjaggregat. Enstaka personer har motorsågkompetens. Kostnader för dessa arbeten gäller hela paketet med utrustning, fordon, arbetsledning till 500 kr/vecka för hela arbetslaget. Dock kommer i blivande fornvårdsarbeten en del utbildning/handledning i fält att behövas. Den fornvård som på detta vis kan komma till stånd synes som en framkomlig väg till att återställa igenväxta områden. Till de seminarier som planeras till april nästa år kommer ansvarig för SKS upplägg att närvara och presentera projektet.

Att konkretisera arbetet i vårdplaneringen

Sedan 1970-talet finns vårdplaner som i många fall vad gäller allmän målsättning fortfarande kan duga. En huvudprincip var och är att det landskap där fornlämningen är belägen bör bibehållas i möjligaste mån. Var det ursprunglig äng eller betesmark ska vi sträva efter att behålla detta. Om dock skogen sedan länge etablerats kan man anpassa vården så att till exempel undervegetation tas bort liksom träd som rotats i gravmonument medan kanske träd i mellanliggande partier kan stå kvar.

En fördel med en krontät uppväxt skog är att solstrålning hindras och man slipper delvis tät slyg undervegetation. Dock bör alltid gran avlägsnas. Friska björkar kan sparas eftersom de dränerar marken och på så vis hindrar tät undervegetation. Vårdplaner kan alltså till stora delar fortfarande fungera medan besiktningen gör möjligt att följa upp med aktuella tillägg. Tyvärr är ibland vårdplaner förkomna men arbete pågår att rätta till detta. Den fornvårdsdatabas som finns på Stockholms läns museum är i många fall täckande. Givetvis ska vårdarbeten alltid ställas i relation till besökare. Objekt som av olika skäl ligger otillgängligt bör man bevara med kanske inte med de resurser som tillkommer centralt belägna och välbesökta vårdobjekt.

Verktyg och maskiner

Utöver de existerande kommunala arbetslagen i flera kommuner anlitas externa entreprenörer. I regel krävs där ordentliga genomgångar av gällande bestämmelser och

specifikt kulturmiljölagens paragrafer. En vanlig fråga är om vilka verktyg och maskiner som kan användas. Glädjande är att i de fall jag i fält fört diskussioner med arbetsledare möts man av stor förståelse för vad som krävs vid fornvård. Bra maskiner finns genom de lätta 8-hjuliga transportfordonen som med extremt lågt marktryck knappt lämnar spår efter utförelsen. Noggrant lågkapade stubbar är ett önskemål.

Att informera allmänheten

Dock kan inte diskussioner undvikas kring avverkning av större träd. Här finns också allmänhetens intresse och engagemang vad gäller skydd för stora träd. I de fall där stora träd måste fällas i tätortsnära lägen är viktigt att sätta upp information där man omsorgsfullt förklarar varför åtgärder vidtas. Bra sådan information har bland annat visats på Haninge kommuns hemsida där skäl till avverkning av tallar har förklarats på ett pedagogiskt vis.

Det är dock inte så att det alltid krävs borttagande av träd som växer på fornlämningar. I fall där stort ytligt slitage pågår genom hårt brukade stigar, lekområden osv kan man se hur

En av solstrålning sönderbränd informationsskylt, svajigt stängsel och osäker stätta leder in till ett igenväxt gravfält i Bergaholm i Salems kommun. Allt kommer att vara åtgärdat till nästa säsong!

ytliga trädrötter i praktiken armerar och håller ihop till exempel en gravhögs ytskikt så att den skyddas och hålls samman trots hårt slitage som avlägsnar vegetationen. Detta fenomen märks i de miljöer där fornlämningar ligger som utspärade grönytor i tätorter. En avvägning är dock vilken slags träd det gäller. Generellt ska granar tas ner medan alla andra arter kan sparas.

Antal nu vårdade objekt

Antal vårdade fornlämningar kan förstås inte anges eftersom alla kommuner inte ännu har anslutit. Även i kommuner där offentlig fornvård pågår finns förstås fortfarande marker där gammal hävd råder. I många beteshagar sköter de fyrbenta fornvårdarna om att gravhögarnas gräs hålls kort och att buskagens löv hamnar i djurens magar. Den fornvård som sköts genom frivilliga krafter därutöver är sannolikt betydande.

Genom de kommuner som anslutit till det nya länsstyrelseprogrammet och som jag har haft kontakt med vårdas nu omkring ett 150-tal objekt. Det är förstås en mycket ungefärlig siffra eftersom all vård inte sker samtidigt. I själva verket har jag besökt och aktivt i fält diskuterat mellan 90-100 objekt. Efter samråd i ytterligare kommuner finns planerat åtminstone för närmare 30 fler vårdobjekt. Dessa har emellertid inte hunnits med fältbesiktning i år utan måste vänta till kommande säsong. Det gäller Vaxholm, Huddinge, Solna, Nykvarn.

Ett relativt avlägset gravfält i Evlinge på Värmdö med fina konstruktionsdetaljer får kanske vänta en tid innan det kan åtgärdas. Första prioritet är någorlunda centralt belägna fornvårdsobjekt.

Fornlämningsantalet är förstås stort och framför allt olikartat. Enstaka objekt kan omfatta flera hundra synliga fornlämningar. Enstaka gravrösen i krönlägen kan däremot snabbt klaras av med kanske endast enstaka träd som tas bort. Upplands Väsby har flera projekt men ett stort projekt som omfattar ett 15 tal registernummer och som har en yta som är mer än 25 ha.

Utbyte av kunskap

Antal vårdobjekt kan alltså ha mycket olika innebörder. Ett bestående intryck är att i de fall där fornvård fungerar och där utsikterna är goda för framtiden finns alltid en eller flera personer som är pådrivande och där det finns ett nätverk där det finns stöd för verksamheten. Det som känns som ett behov är den arbetsbeskrivning som länsstyrelsen har formulerat, nämligen deltagande och samtal i fält och i andra samråd.

Fältverksamheten med diskussion vid de olika objekten där man konkretiserar möjligheter och svårigheter är den del i arbetet som känns mest meningsfull. Därvid märks också att i kommunerna finns ett behov att det ges möjlighet att bolla idéer, uppslag och tankar kring ämnet. Ämnesantikvarier finns men många andra personer har fornvård som sitt intresse och man kan märka att de som har annan utbildning men är allmänt natur- och kulturintresserade har ett ofta mycket stort intresse av att veta mer om vårdobjekten.

Där finns också en mycket värdefullt utbyte av kunskap särskilt där det gäller botanik, biologi och kulturyrtringar. Jag möter i många fall ett glädjande engagemang för en helhetssyn på kulturlandskapet. Detta gör att konsultationsuppdraget är ett stimulerande och mångsidigt arbete.

Inte bara gravar från förhistorisk tid vårdas utan även mer jordnära spår från forntiden. Här syns en kanske 2000-årig hägnad i Upplands Väsby och man kommer nära den förhistoriska bondens vardag.

Deltagande kommuner under 2016

Följande kommuner har aktivt sökt samråd i olika fornminnesärenden, helt övervägande förstås vårdfrågor och därmed sammanhängande ärenden. Som stipulerats i förutsättningarna kom för kommunerna sammantaget reserverad tid att i flera fall flyttas från de som ej anmält intresse till de som mer aktivt verkar för fornvård. Självklart kan de kommuner som ej sökt kontakt ha egna väl fungerande vårdprogram.

Aktiva kommuner

Här presenteras de aktiva kommunernas insatser beträffande viktiga och sevärda fornminneslokaler. Siffror för tidigare vårdläge gäller det antal objekt som i regel är redovisade i länsmuseets databas. Nu pågående verksamhet är färre men i många fall jämfört med fjolårets har ökning skett.

Upplands Bro: Finns framtaget program för kommunens fornvård. Omfattar 24 objekt. Besiktat och diskuterat de flesta stora objekten som Rösaringsområdet, Stäkets borgruin, Finnsta gravfält och runsten, Råby gård gravfält, Tuna bytomt, Askers gravfält, Sylta röse, Dalkarlsbacken, Bro IP älvkvarnar, Fornsigstuna, Assurs med flera. Även nyproduktion av informationsskyltar. Tidigare i vårdprogram ca 20-tal vårdobjekt som knappast vårdats på senare tid. Nu pågår verksamhet vid 15-16 objekt.

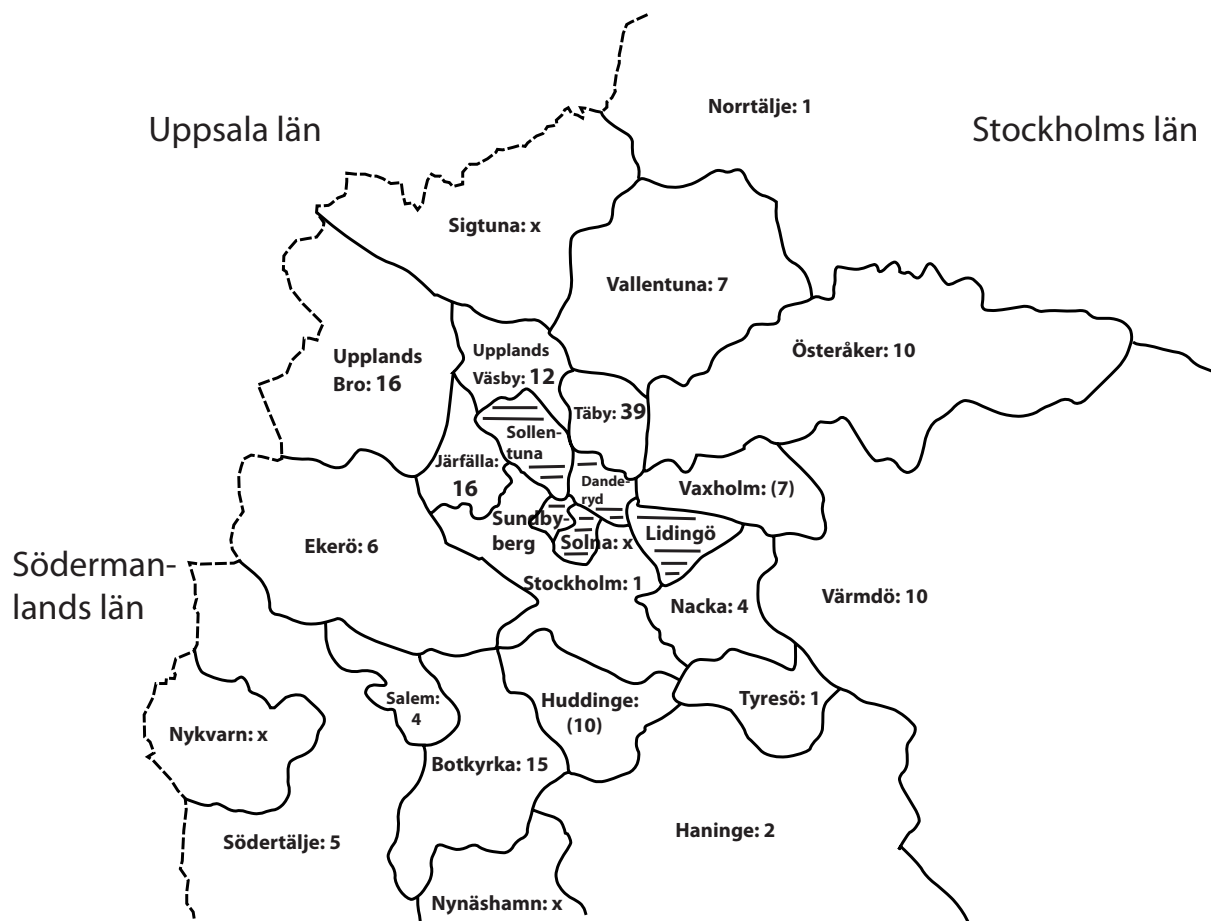
Upplands Väsby har ännu ett märkligt fornvårdsobjekt på gång. Genom frivillig röjning av engagerade ortsbor har ett röjningsröseområde med förhistorisk karaktär tagits fram.

Vid Rösaring i Upplands Bro har kommunen låtit producera informationsskyltar vid bland annat processionsvägen till Rösaring.

Upplands Väsby: Koncentration fortsatt på stort område, 25 ha med 10-tal olika fornminnesområden för hjortbeten: Eggeby, Vik, Ekeby, Ekebo. Dessutom Tolanggravfältet, Hundparken, Gunnesgårdområdet, St Väsby barockpark, Ladbrostenen, Runsa, Zamoras kulle, Norra Berget, Ekebohagar gravfält, Hagängs kullar. Aktivt program för levandegörande med bland annat framtagande av nytt informationsmaterial. Tidigare i ursprungliga vårdprogram 15-tal vårdobjekt. Nu vårdas samtliga samt kommer att tillföras bl a hjortbetesområde.

Täby: Omfattande och faktarik fornvårdsplan finns och omfattar hela 39 vårdobjekt. Alla sköts inte årligt men kommunen har god översikt. Skålhamraområdet har förstås talrika objekt och vårdas väl. Tidigare vårdprogram 22 vårdobjekt. Nu med relativt nytt vårdprogram vårdas alla 39 som finns med i planen enligt detta schema och med god kontinuitet med entreprenör. Vid besök märks att fornvård fungerar väl med fina objekt som Risbyle, Fällbro och Broby med runstenar och gravfält, Stolpaskogens bebyggelse lämningar och rösen, Flottiljvägens gravfält med flera.

De kommuner som har siffror markerade anger objekt som är vårdade under året eller vårdas år 2017. Siffror inom parentes anger kommuner där vårdläget är långt kommet i planering. Kommuner med x anger kommuner där kontakter etablerats men där ännu inga områden eller objekt är bestämda. Skrafferade kommuner innebär att ingen kontakt har etablerats.

Vallentuna: Vårdobjekt särskilt vid fortsättningen Skålhamravägen. Centralt belägna och bra objekt vid Hövdingabacken, Korsbacken, Ormstaskolan men programmet omfattar ett 15-tal objekt. Här är stor medvetenhet om de tätortsnära vårdobjekten. Nu vårdas 7 av dessa kontinuerligt. Här har under säsongen tillkommit en ökning av programmet genom Länsstyrelsens naturvårdsenhet som nu satsar särskilt på Angarnssjöängen reservat. Då kommer ett 10-tal objekt vårdas som delvis redan ingår i kommunens program som till exempel Örstahällen. Ett mycket intressant objekt framkom vid Lingsberg vilket torde utgöra en parallell till den kända Jarlabankes väg.

Österåker: Besiktningar vid Tuna borgruin, Säby och Hackstavägens gravfält i Åkersberga, Ekbackens gravfält, Asphagens gravfält, Klockarhagens gravfält, Röllingby backar, Skångstagravfält. Kuckubacken-Smedby har särskild vårdplan genom entreprenör. Ambitioner att ta fram omfattande vårdprogram. Tidigare 12 objekt. Nu pågående vård vid 10-tal objekt. Särskilt fokus nu vid Tråsättra med planer på vårdområde som kan illustrera gropkeramisk boplats.

Järfälla: Liksom Täby en kommun där fornvård har en stark ställning och fungerar väl med etablerade rutiner. Besiktat Gåseborg, Kyrkbyn, Fruns backe, F8 område, Geografivägen, Lädersättra, Hinderstorp, Skälby, Tegelbruket, Kvarnbacken med flera. Kommunens arbetslag gör bra arbeten. Krävs nya informationsskyltar vilket är på gång. Tidigare 16 vårdobjekt. Samtliga 16 åtgärdas under säsongen.

Södertälje: I fält diskuterat storhögarna vid Järna, Ene Ulläng fornminnesområde, Vallstugans gravfält, Trindborgen, Över-Hölö ruin, gruv lämningar Sörmlandsleden samt Telje Hus. Ruinen var tidigare i risk genom att allmänheten plockat sten ur murar med rasrisker. Genom kommunens naturvård pågår arbeten och planeras särskilt för att få fram de mycket högklassiga objekten Järna storhögar och Ene Ulläng. Tidigare ett 10-tal objekt i vårdplan och flertalet har vi besiktat i fält. Nu vårdas aktivt 5.

Värmdö: Där pågår arbete med ny fornvårdsplan. I fält har vi gått igenom Säby, Sund, Hemmesta, Ösby, Lämshaga med flera och enligt planen ska omkring 20 objekt omfattas. Nu vårdas 10 av dessa.

Ekerö: De stora objekten Helgö, Nyckelby, Hovgården och Ekbacken är i huvudsak välskötta men informationsskyltar behöver förbättras. Fantans hög tidigare övertäckt men nu åtgärdad. Tidigare vård: 12 objekt. Nu vårdas 6 objekt.

Haninge: Koncentration på stora Jordbrogravfältet där nu omfattande frihuggning påbörjas. Gravfältet innebär speciella problem genom tidigare avtorvning som nästa år måste åtgärdas. Tidigare 17 objekt. Nu ligger resurserna på Jordbrogravfältet, samt Söderbygravfältet.

Norrtälje: Genomgång av tätortsnära objekt i Rimbo. Edsbro masugn kräver nya insatser. Tidigare 30 objekt. Dock pågår vård endast vid Rimbo. Här finns stort intresse hos planingenjör och förhoppningsvis kan SKS-arbetslag komma igång här till nästa säsong.

Stockholms stad: Omfattade tidigare 30-tal objekt. Här ligger arbetet nere. Ett seminarium avhölls på Stadsmuseets initiativ och vårt upplägg med fri konsultation presenterades. Dock har endast Älvsjö någon verksamhet. Särskilda insatser måste till för nästa säsong.

Tyresö: Anlitad genom områdesförening för att ta fram åtgärder för Fornuddens gravfält. Här har kommunekolog och planarkitekt blivit engagerade och vi hoppas på åtgärder kommande år. Som nu är har området en alltför stor mängd rutten hassel liksom en del riskabelt höga granar.

Salem: Med kulturchef och arbetslag i genomgång av de 4 objekt som vårdats tidigare. Bergaholms två gravfält är fina objekt och Skårbyrösets miljö samt Söderbygravfältet är samtliga bra besöksmål. Förhoppningsvis kan dessa åtgärdas kommande säsong. Som nu är har en del insatser gjorts men mycket återstår. Nya informationsskyltar är klara eller beställda. Även här kan SKS lag komma att göra skillnad.

Nacka: Här är nu nytt engagemang och de 5 objekt som tidigare vårdats kan förhoppningsvis komma igång nästa säsong. Baggenstäkets miljö kommer kräva många dagsverken, stora delar av skansen är igenväxt med sly och träd. Boo gravfält, Hellasgårdens rösen och eventuellt nyfunna rösen ska åtgärdas.

Botkyrka: Hade tidigare hela 29 objekt i vårdplanering. Nu sker igångsättning av vård vid 6 av dessa och här är engagemang och intresse stort från kommunen. Ytterligare 9 objekt finns med pågående vård. Hallunda gårdsgravfält, Hallundaröser, Skrävstagravfält, Kyrkkulla, Albykistan besöktes under perioden.

Kontakter

Följande kommuner har på olika sätt kommit i kontakt och diskuterat fortsatta former för fornvård.

Vaxholm: Statens Fastighetsverk tar nu ansvar för vård av ett antal objekt inom naturreservatet Bogesund bl a skansen vid Pålsundet. 7 objekt kommer att åtgärdas under kommande år. Dessa besiktades och diskuterades under fältdag.

Huddinge: Har anslutit till vårdplanering och avser komma igång nästa säsong. Ett 10-tal objekt har vårdats och här är planering att besikta och samråda med utförare från kommunen.

Solna: Har ursprungligen 10-tal objekt som vårdats men här vårdas knappt några objekt längre. Kontakter har etablerats och förhoppningsvis kommer arbeten igång nästa säsong. Mellanjärvagravfältet är här en början och har nu övergått till Statens Fastighetsverks ansvar. Här är planerat röjning så snart entreprenör är utsedd. Förhoppningsvis kommer samråd ske så att detta fina gravfält kommer till sin rätt igen.

Norrtälje: En vårdplan till Mörby slottsruin producerades under säsongen. Ruinområdet är omfattande med många aspekter på vård- och besöksförhållandet. Delar av murverken har rasat och är i behov att åtgärdas med lagning. Av bl a dessa skäl hålls ruinen låst och öppnas enligt överenskommelse med besökare. Viss kontroll av besöksantal och tidpunkter är av godo. Bland annat finns här en unik population av inte mindre än 7 olika fladdermusarter vilket medför självklart hänsynstagande att av biologiska skäl.

Skårbyröset på ett magert bergkrön kräver knappast någon frihuggning. Den flankerande tallen har sina rötter långt utanför graven och utgör i sig närmast en levande fornlämning. Den fina björk som står på andra sidan bidrar till att hålla bergkrönet torrt genom sin dräneringsförmåga. Naturen kan alltså själv hjälpa till att fornvårda!

Ej deltagande kommuner

Följande 6 kommuner har inte berörts eller där kontakter inte ännu har kunnat utvecklas under årets satsning på fornvård: Danderyd, Lidingö, Sollentuna, Nynäshamn, Stockholm och Sundbyberg. De kommer att särskilt kontaktas inför framtida verksamhet. Målet är att de under nästa säsong ska vara delaktiga på något vis.

Prognos

Grundat på de kontakter som etablerats i nämnda kommunerna förväntas fornvård kunna bedrivas på sätt som beskrivits. Tillkommande faktorer är av Riksantikvarieämbetet påtalad ökad fokus på kulturarvet som kan appliceras även inom fornvårdsarbeten vilket kan komma att öka kommunernas förståelse för verksamheten. Kulturdepartementets uttalade gillande för detta kan vara värdefullt inför framtiden.

Vad som kan komma att tillföras i form av ökade resurser förväntas särskilt att kunna ske genom Skogsstyrelsens nya projekt. Detta är i nuläget inte helt klarlagt men bör ändå beaktas. Totala antal arbetslag enligt den modell som skisserats bör öka. Det talas om upp mot närmare 200 deltagare i detta. Även om fortfarande stora delar kommer att verka inom naturvård bör om signalerna tolkas rätt även fornvård öka.

De personer som håller i verksamheten har samtliga uttalat intresse för fornvård som lämplig arbetsuppgift för deltagarna. En resurs av detta slag kan bli ett välkommet tillskott i särskilt de områden där fornvård länge legat nere och där buskagen och skymmande vegetation brett ut sig okontrollerat. Dessa områden är arbetsintensiva och här passar Skogsstyrelsens upplägg med manuella personaltäta arbetslag mycket väl.

Det kommer att ställa krav på ökad närvaro vad gäller rådgivning och information om arbetet och att få förståelse för vad arbetet innebär. För nyanlända eller andra med ringa kunskaper om fornlämningarnas betydelse är det av stor vikt att skapa förståelse för vad arbetet innebär.

Erfarenheter från liknande projekt under och efter Balkankrigen i början av 1990-talet visade på detta. Inom ramen för uppdraget rådgivning bör detta kunna rymmas till delar. Man kan förvänta att även museerna bör kunna tillföra resurser till detta. Ökat fokus kommer även att riktas mot vård/skötselplaner. De finns till delar i Läns museets databas men är föråldrade eller saknas. Inom ramen för rådgivning kan åtminstone genomgångar och uppdateringar ske även om här krävs en del nyskrivning i likhet med fjolårets ruinvårdplaner. Om möjligt bör detta klarläggas inför kommande säsonger.

En ökad inriktning på informationsskyltar är av stor vikt. Om allmänheten skall kunna ta del av de historiska värden som blottas när vårdområden sköts på rätt sätt måste även detta förbättras. Det torde vara ett av de vanligaste klagomålen att man inte kan tillgodogöra sig den information som finns i fornlämningarna. Här har några kommuner beställt och fått nya informationsskyltar och den verksamheten förväntas öka.

En särskild satsning måste inför kommande säsonger riktas mot de tidigare ej anslutna kommunerna. Detta har påbörjats men svårigheter finns att hitta rätt kontakter. Ett särskilt projekt kommer att gälla Stockholms stad. Eftersom kunskapsseminarium har genomförts med gott deltagande från stadsdelsförvaltningarna kan möjligen detta underlätta en ansträngning att få med det 30-tal objekt som finns i kommunen. Även Djurgårdsförvaltningen kommer att kontaktas då mycket finns att förbättra vad gäller till exempel Djurgårdens objekt.

Ett välbesökt fornminnesområde i Järfälla har intill färisten en extra öppning så att kopplade fyrbenta kompisar kan passera stängslet.

Fornvårdsrådgivning

En glädjande ökning av intresse för fornvård har kommit igång i Stockholms län under 2016. Fler kommuner än förra året har nu börjat få igång fornvårdsverksamhet.

Den kanske mest omfattande fornvården fungerar dock liksom tidigare årtusende genom naturlig hävd. Betsdjur håller fortfarande betydande områden fria från sly och gräs.

Den nya satsning som länsstyrelsen i Stockholms län initierade från våren 2015 har fungerat genom ökat kontaktskapande mellan mycket engagerade tjänstemän från olika delar i den kommunala förvaltningen och länsstyrelsens konsult.

Avsiktligt har hittills verksamheten premierat de mest aktiva kommunerna med ökad konsulttid så att tämligen omfattande fornvårdsprojekt har kunnat diskuteras grundligt. Inte bara markvård avhandlas utan även hur ökad och förbättrad information kan utvecklas. Inför kommande år finns förhoppningar om att Skogsstyrelsen kommer att delta i fornvård.